

УДК 378

ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Юлія Шевченко, Світлана Дубяга

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті розкрито питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання і виховання обдарованих дітей і намічено основні шляхи їх підготовки у вищому навчальному закладі.

Аннотация:

Шевченко Юлия, Дубяга Светлана. Пути подготовки будущих учителей начальной школы к обучению и воспитанию одаренных детей. В статье раскрыты вопросы подготовки будущих учителей младших классов к обучению и воспитанию одаренных детей и определены основные пути их подготовки в высшем учебном заведении.

Resume:

Shevchenko Yuliya, Dubiaga Svitlana. Ways of training future primary teachers for education and upbringing of gifted children. The article deals with problems of training future primary teachers for education and upbringing of gifted children; the authors give an outline of the basic ways of teachers' training in the higher educational establishment.

Ключові слова:

обдаровані діти, підготовка вчителів, учитель початкової школи, принципи організації роботи з обдарованими дітьми.

Ключевые слова:

одаренные дети, подготовка учителей, учитель начальной школы, принципы организации работы с одаренными детьми.

Key words:

gifted children, teacher training, primary school teacher, principles of work organization with gifted children.

Постановка проблеми. У нових кризових умовах, у яких сьогодні опинилося європейське суспільство, вивчення інтелекту, психологічних механізмів і педагогічних засобів розвитку інтелектуальної обдарованості стає одним із пріоритетних завдань наукових досліджень. Для збереження інтелектуального потенціалу нації, який є показником духовного й матеріального поступу країни, дедалі актуальнішою стає проблема навчання й розвитку обдарованих дітей. Прийняті в Україні закони й програми (Національна програма «Діти України» (2001), Указ Президента України «Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки» (2001), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті (2002), Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки та інші, поява спеціалізованих навчальних закладів, громадських організацій, навчальних і соціальних програм, державних і приватних фондів мають на меті виявити й підтримати обдарованих і талановитих учнів. Звертаючи увагу на той факт, що проблема обдарованості стала однією з актуальних тем, потрібно зазначити, що розв'язання цієї проблеми зробить чималий внесок у підвищення майбутнього статусу України. Тому головним завданням школи стало задоволення освітніх потреб обдарованих учнів, що розглядаються як спеціальні освітнянські потреби і стосуються всіх учнів, що такі потреби мають.

Підготовка вчителя до роботи у школі – це цілісна система взаємопов'язаних якостей особистості, що потребує особливої мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності й певного ступеня сформованості механізмів вольової регуляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень як українських, так і

зарубіжних науковців (О. Антонова, В. Алфімов, Т. Гіза, О. Кульчицька, М. Лейтес, В. Лімоніт, М. Партика, О. Матюшкін, В. Моляко, Б. Шадріков, О. Щелбанова) щодо виявлення, розвитку та підтримки обдарованості свідчить, що цей напрям набуває в педагогіці та психології все більшого значення, оскільки запорукою розвитку країни є збереження та примноження інтелектуального потенціалу. Проблемам психолого-педагогічних основ результативності професійної діяльності вчителя та педагогічних колективів присвячені праці Ш. Амонашвілі, В. Краковського, Б. Кобзаря, О. Кондратюка, Н. Островерхової, А. Чалова, О. Абдуліної, С. Белозерцева, А. Войченко, Н. Кузьміної, Л. Спірина. У своїх дослідженнях вони визначають шляхи, засоби й методи професійного становлення вчителя в умовах педагогічного вишу, виявляють динаміку процесу формування готовності випускників вищого навчального закладу до професійної діяльності. Проблеми формування майстерності у професійній діяльності майбутнього вчителя розглянуті в роботах Ю. Азарова, Г. Грінченко, І. Зязюна, Л. Рувінського.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є розкриття підготовки студентів до навчання та виховання обдарованих дітей у процесі їх педагогічної взаємодії, що сприяє розвитку творчих можливостей дітей у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обдаровані діти – майбутнє нашої нації, інтелектуальна еліта, гордість і честь України, її світовий авторитет, а тому перед кожним педагогічним колективом стоїть завдання, спрямоване на забезпечення інтелектуального потенціалу нації шляхом створення оптимальних умов для всебічного розвитку обдарованої молоді. На сьогодні психологи

визнали, що рівень, якісна своєрідність і характер розвитку обдарованої дитини – це завжди результат складної взаємодії спадковості (природних задатків) і соціального середовища, опосередкованого діяльністю дитини (ігровою, навчальною, трудовою). Водночас не можна ігнорувати й роль психологічних механізмів саморозвитку особистості, що становлять основу формування й реалізації індивідуального обдарування. Отже, завданням вчителя є створення такої навчальної ситуації, яка б максимально навантажувала провідну здібність конкретної дитини. Саме тому перед вищим навчальним закладом постає завдання підготувати майбутнього вчителя до діяльності, яка б допомогла йому у створенні умов для навчання і виховання обдарованих дітей. Необхідно сформулювати у вчителя певний рівень психологічних знань і вмінь, розуміння структури здібностей і особистості загалом, закономірностей побудови окремих навчальних програм і навчально-виховного процесу; створити експериментальні навчальні програми з урахуванням психологічних закономірностей розвитку та навчання обдарованої особистості; розуміти характер і роль освітнього середовища, у якому відбувається навчання (воно може сприяти розвитку обдарованості або шкодити проявам здібностей учня).

Готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності трактується вченими (О. Пехота, А. Капська, А. Линенко та ін.) як особистісне утворення, що забезпечує внутрішні мотиви діяльності, педагогічні здібності, знання, уміння та навички, педагогічну самосвідомість, здатність до інтегрування знань, професійно значущі якості особистості. Воно охоплює особистісний складник (педагогічна самосвідомість, інтерес до діяльності, потреба в ній, мотиви діяльності) і процесуальний (педагогічні здібності, знання про предмет і способи діяльності, навички й уміння, професійно значущі якості) та мобілізує особистість на залучення до професійної діяльності. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до педагогічної діяльності базується на психологічній, педагогічній і предметній підготовці, що передбачає насамперед сформованість особистісних якостей педагога (І. Шапошникова). Узагальнюючи підходи вчених до готовності як до результату професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, можна стверджувати, що готовність є цілісним стійким утворенням і, на думку А. Линенка, О. Пехоти, С. Сисоевої та ін., має ряд позитивних якостей:

- ґрунтується на досвіді, легко актуалізується;
- є стійкою, не потребує постійно нового формування у зв'язку з непередбаченою педагогічною ситуацією;
- є динамічною, здатною до розвитку й може досягати більш високих рівнів.

Підготовку майбутнього вчителя початкових класів до навчання і виховання обдарованих дітей виділяють як частину професійної компетентності вчителя початкових класів і певний стан, який виникає внаслідок настанов, професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, інтеграції мотивів, психологічних якостей, досвіду з навчання дітей у багатопредметному середовищі початкової школи. Цілісність цього утворення визначається повноцінним розвитком його компонентів (за О. Пехотою):

- ціле-мотиваційний компонент (прагнення залучати молодших школярів до спільної діяльності; віра в можливість та здібності кожного учня; уміння усвідомлювати потреби й мотиви молодших школярів);

- змістовий (знання теоретичних основ організації роботи з обдарованими дітьми; їх психолого-педагогічні особливості; володіння методикою проведення уроків із застосуванням індивідуальної навчальної діяльності учнів із навчальних предметів початкової школи);

- операційний (уміння організовувати групу навчальну діяльність учнів; практичні дії з організації ділового спілкування школярів);

- інтеграційний (уміння співпрацювати з різними партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі й функції у колективі, проявляти ініціативу, упевненість у власних професійних можливостях; ініціативність; відповідальність; володіння навичками саморефлексії, самоаналізу, саморегуляції, самооцінки й самоконтролю, самоактуалізації) [3, с. 23].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань досвіду діяльності загальноосвітніх закладів дає змогу визначити основні напрями підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми. Цей напрям пов'язаний зі створенням педагогічних умов, що забезпечують можливості для виявлення, збереження й розвитку індивідуальної обдарованості в дітей.

Ефективність професійної підготовки вчителів суттєво залежить від організаційних форм і методів навчальної та виховної роботи. Серед них найбільш ефективними традиційно залишаються лекції (проблемні, дискусійні тощо), практичні, лабораторні заняття, спецсеінари дослідницького й дискусійного характеру, курсові роботи, конкурси та огляди наукових робіт, виставки робіт наукової творчості, моделювання виховних проєктів, реалізація педагогічних завдань, ділові та рольові ігри, використання на заняттях комп'ютерних технологій тощо.

Як уже доведено практикою, професійна підготовка вчителя до роботи з обдарованими учнями в нашій країні відбувається не належно. Часто вчителям не вистачає знань і досвіду роботи з такою категорією дітей, а всі їхні зусилля спрямовані

на «середнього» та «слабкого» учня. Питання, що ставить «середній» учень вимагають лише відповіді з підручника, переказування фактів і повідомлення готової інформації, на відміну від обдарованого, який сам знаходиться в постійному пошуку і вимагає цього від учителя. Традиційні методи навчання, кадрові труднощі, перевантаженість учнів у класах призводять до того, що для вчителя стає важливим, щоб учень оволодів необхідними знаннями й уміннями, а не його захоплення і творчий пошук. Не будучи добре підготовленим до роботи, учитель може не помітити здібності у дитини й назавжди їх втратити. Тому, такою важливою проблемою сьогодні залишається виявлення шляхів професійної підготовки вчителя до роботи з обдарованими учнями [3, с. 47].

Дидактично-методична організація роботи з обдарованими дітьми ґрунтується на таких принципах:

- принцип послідовності;
- принцип від простого до складного, від невідомого до маловідомого;
- принцип реалізації зв'язку з навколишнім життям;
- принцип активності й самостійності учнів в оволодінні матеріалом;
- принцип науковості, який допомагає виконувати завдання встановлення інтегрованих зв'язків [1, с. 54].

Як свідчить шкільна практика, найбільше часу втрачають здібні учні молодших класів, оскільки шкільна програма не є для них складною, і вони можуть легко з нею упоратися. Саме на початковому етапі навчання відбувається зниження мотивації до навчання й гальмується розвиток. І якщо вчасно не допомогти дитині, можна назавжди втратити її потенціал. При перших проявах проблеми в дитини (дома чи у школі) батьки не поспішають отримати консультацію фахівця, не звертають уваги на поради психологів, сподіваючись, що причина поступово зникне сама. Зазвичай, батьки звертаються до спеціалістів, коли виникають певні труднощі в навчанні або коли дитина з неповагою ставиться до дорослих, боїться школи й не бажає до неї ходити.

Неправдоподібним є той факт, що обдарована дитина зможе дати сама собі раду й розкрити свої здібності та незалежно від ситуації досягне успіхів у школі. Таке стереотипне мислення характерне для більшості вчителів. Помилковість такої думки підтверджують аналіз і спостереження за життям і кар'єрою людей, які в ранньому періоді життя розкрили свої здібності, однак не зробили кар'єру й не досягли успіху, причиною чого стало несприятливе суспільне середовище й умови життя, а іноді й поведінка самої дитини. Досвід шкільної практики підкреслює важливість впливу родини, школи й ровесників на розвиток обдарованих учнів,

оскільки саме вони відіграють головну роль у виявленні, розвитку та підтриманні здібностей. Виховуючи й навчаючи обдаровану дитину, необхідно враховувати її особливості.

По-перше, такі діти мають високий рівень інтелекту, що проявляється у тих питаннях, які вони ставлять дорослим. Діти достеменно запам'ятовують: вичерпними чи ні були відповіді.

По-друге, важливе значення має уява. Діти створюють свій внутрішній світ власною, часто незрозумілою для оточення (іноді мімікою, іноді жестами) мовою.

По-третє, цю категорію дітей характеризує надмірна емоційність, яка найбільше непокоїть батьків і вчителів.

По-четверте, обдаровані діти активні, але часто недисципліновані. Постійна вертлявість за партою, нетерпимість до стандартного одягу є ознаками індивідуальності, а не виявом злості та поганої вдачі дитини.

По-п'яте, характерною особливістю обдарованої дитини є її психомоторна активність, що найчастіше проявляється в тому, що дитині бракує уваги й концентрації на одному виді діяльності. Такі діти можуть виконувати по декілька справ одночасно: розмовляти під час уроку, виконувати завдання, заглиблюватися в цікаві аспекти теми лекції чи складати, наприклад, вірші. У шкільній практиці така поведінка сприймається негативно як із боку вчителя, так і адміністрації школи, бо розглядається як недотримання прийнятих вимог і правил [5, с. 24].

Формування готовності майбутнього вчителя до роботи з обдарованою дитиною визначається як особистісне утворення, підкріплене уміннями й навичками щодо реалізації завдань навчальної та виховної роботи. І саме практична підготовка студентів до цієї роботи дає можливість набутти плановості, чіткості, конкретності. Проблеми психолого-педагогічної практичної підготовки майбутніх учителів докладно розглянуті й відображені у працях І. Бега, А. Верхоли, В. Козакова, О. Мороза, В. Мадзигона. Організаційні та методичні аспекти практичної підготовки проаналізовані в роботах Т. Грецької, А. Гуменюка, Є. Гормах, О. Пантелеймонова, В. Буряка та ін. Під час практики здійснюється велика виховна робота, спрямована на формування професійних навичок, активної життєвої позиції, сукупності громадянських і моральних якостей майбутнього педагога. Студент і студентський колектив виступають водночас і об'єктом, і суб'єктом виховання. Виховання студентів органічно пов'язане з їх підготовкою до роботи з дітьми [4, с. 212].

Вагоме місце в системі практичної підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми посідає практика в загальноосвітніх школах, яка починається на 2 курсі (III семестр). Під час такої прак-

тики студенти ознайомлюються зі шкільним життям і отримують можливість зануритися в дитячий колектив і переконатися, що обдаровані діти істотно відрізняються від однолітків. Вони мають змогу спостерігати за роботою вчителя з обдарованими дітьми, набути свого першого досвіду спілкування з учнями початкових класів. Бажано в III семестрі студентів закріпити за 1-2-ми класами, у VI семестрі – за 3-ми класами, у VIII семестрі – за 4 –ми класами школи. Проте проблемою цього виду практики на 2-ому курсі, особливо в III семестрі, є те, що теоретична підготовка до проведення такого виду практики недостатня. Як правило, студенти використовують власний досвід з учнівських і студентських років, спостереження за проведенням окремих видів навчально-виховної роботи у школі, вміння й навички, набуті у процесі навчання в навчальному закладі, на факультативних заняттях, у педагогічних гуртках і різних об'єднаннях за інтересами. Показником якісної теоретичної підготовки слугує не стільки вміння студента відтворити теоретичні знання, положення, скільки вміння застосовувати їх на практиці.

Для того, щоб теорія у свідомості студентів не залишалася сукупністю застиглих формул і визначень, необхідний «переклад» теоретичних знань на методичний рівень. Студенти повинні розуміти, що педагогічна теорія у чистому вигляді, якою б досконалою вона не була, не може безпосередньо реалізуватися на практиці. Необхідні знання більш вищого рівня, ніж чиста теорія [2, с. 45].

Висновки. Основною метою педагогічної практики у ВНЗ є формування у студентів умінь застосовувати в педагогічній діяльності науково-теоретичні знання, здобуті при вивченні насамперед суспільних, загальнопедагогічних і спеціальних дисциплін, а також розвиток у майбутніх учителів, викладачів інтересу до педагогічної і наукової діяльності.

Формами роботи зі студентами при підготовці до роботи з обдарованими дітьми є групові та індивідуальні заняття, семінари, лекції та позааудиторна робота, а також факультативи. Зміст навчальної інформації має доповнюватися науковими відомостями, які можна одержати у процесі виконання додаткових завдань.

Список використаних джерел

1. Казанжи І.В. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до виховної роботи / І.В. Казанжи. – Миколаїв, 2002. – С.79/
2. Слостенін В.А. Формирование личности учителя в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенін – М.: Просвещение, 2003. – 160с.
3. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О. Хомич. – К.: Магістр-S, 2001.
4. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов / А.В. Хуторской – СПб.: Питер. – 2001. – 544 с.
5. Штерн В. Умственная одаренность / В.Штерн. – СПб, 1997. – 421с.

References

1. Kazanzhi, I. V. (2002). *Training of future teachers of primary school for educational work*. Mykolaiv. [in Ukrainian].
2. Slostenin, V. A. (2003). *Formation of a teacher's personality through his professional training*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
3. Khomich, L. O. (2001). *Professional pedagogical training of a primary school teacher*. Kyiv: Magistr-S. [in Ukrainian].
4. Khutorskoi, A. V. (2001). *Modern didactics: Textbook for higher educational establishments*. SPb.: Piter. [in Russian].
5. Stern, V. (1997). *Mental aptitude*. SPb. [in Russian].

Рецензент: Павленко А.І. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Шевченко Юлія Михайлівна,
Дубяга Світлана Миколаївна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.708

Надійшла до редакції: 22.04.2013 р.

Прийнята до друку: 24.05.2013 р.